

לבחור אין פירושו להיות חופשי¹ אוקי מרושק-קלארמן

חינוך לדמוקרטיה עניינו בפיתוח המודעות של האדם-המתחנך לחירותו הוא ולזכותם השווה של האחרים לחירותם. אדם המודע לחירותו רואה עצמו שותף במעשי הבריאה החברתיים והאחרים. היחיד, הפועל באופן חופשי, צריך להיות ניזון מעברו ומשחרר ממנו, כדי שיוכל להשיג את מטרותיו, והוא צריך להיות משוחרר ככל האפשר מהגבלות חברתיות קיימות או מדומות. הטיפול החינוכי בבחירות הפוליטיות, המתקיימות מדי ארבע שנים, צריך להיעשות בהקשר זה. בבחירות הפוליטיות מוצגות בפני הבוחרים מספר אלטרנטיבות פוליטיות נתונות והם נקראים לבחור ביניהן. כאשר משתפים מתחנכים בתהליך מסוג זה, נוצרת אצלם התחושה שהאלטרנטיבות המוצעות הן גם האלטרנטיבות היחידות שבאפשר, ועוד הם נוטים לחוש, שיש מי שיוצרים אלטרנטיבות ומציגים אותן, ויש מי שבוחרים בין אלטרנטיבות קיימות, והם עצמם נמנים עם אלה הבוחרים, כלומר עם הפסיבית מבין שתי הקטגוריות. במעמד זה של בוחרים פסיביים, העומד בניגוד לשאיפה לחנך למעורבות פוליטית, חייבים לטפל חינוכית.

העיסוק החינוכי בנושא הבחירות צריך להתמקד במיקום תהליך הבחירות ביחס לרעיון החירות. המתחנכים חייבים להבין, שתהליך הבחירות איננו ביטוי הרעיון הדמוקרטי כולו, אלא ביטוי לשלב ביניים בתהליך ממושך של יצירת אלטרנטיבות קיומיות, תהליך שאיננו בא אל קצו בבחירות, אלא ממשיך ומתקיים גם לאחר סיומן.

את האלטרנטיבות הפוליטיות שיצרנו יש לחזור ולבחון בכל פעם מחדש ולחפש אחר טובות מהן, אם באמצעות שיפור חולשותיה של המפלגה שבה בחרנו, ואם בדרך של יצירת מפלגה אחרת במידת הצורך. נדגים את הרעיון על נושא השלום בהקשרו הפוליטי. אנו יכולים להורות לתלמידים ללמוד את מצעי המפלגות בנושא ולבחור ביניהם, ולחילופין, אנו יכולים להציע להם לבחון את הבעייתיות של כל אחת מן ההצעות הקיימות ולבקש מהם ליצור אלטרנטיבה שתיטיב להתמודד עם הקשיים שהנושא מעמיד. אנו יכולים (כפי שמקובל לעשות בבתי-ספר רבים) לבקש מהתלמידים לרשום את החסרונות ואת היתרונות של כל הצעה פוליטית קיימת ולבחור בטובה מבין ההצעות, ולחילופין, אנו יכולים לבקש מהם לרשום את החסרונות שציינו, כיצד אפשר להתמודד עמם ולבטלם מבלי לוותר על ההצעה המועדפת בעיניהם. ואנו גם יכולים לברר יחד אתם את הסוגיה הקשה, באיזה מצב חולשותיה של עמדה הן סיבה מספקת להחליפה באחרת.

טיפול חינוכי מסוג זה מעביר את התלמידים ממעמד של צופים פסיביים, הבוחרים בין אלטרנטיבות נתונות, למעמד של שותפים בעשייה ובחשיבה הפוליטית. אין להתעלם מכך שבסופו של דבר יהיה עליהם לבחור בין האלטרנטיבות הקיימות, ואולם, כפי שנאמר, עליהם גם להבין שתהליך הבחירות אינו מציין סיום תהליך אפשרי של שינוי, אלא הוא תחילתה של תקופה חדשה של מעורבות ושל עשייה.

¹ המאמר פורסם בתוך: **כל אדם, גליון 17 הבוחר הדמוקרטי**, עיתון המדרשה לדמוקרטיה ולשלום ע"ש אמיל גרינצוויג, 1995

המיצוי המרבי של החירות בא לידי ביטוי בתהליך של יצירה, אולם לעתים, כפי שכולנו יודעים, עלינו להסתפק בבחירה בין אלטרנטיבות. במצב של בחירה חשוב שנדע, שהאלטרנטיבות שהוצגו בפנינו אינן היחידות שבאפשר, וחשוב שנבדוק בחשדנות מדוע הוצגו לנו דווקא אלה ולא אחרות. לדוגמה, כאשר מחנכים מקיימים רב-שיח של פוליטיקאים בבית הספר, חשוב שהתלמידים יבינו ויידעו, שהדיון מציג את עמדת המחנך, גם אם מוזמנים אליו פוליטיקאים מכל גוני הקשת הפוליטית. תפיסת עולמו של המחנך קובעת מי מנוגד למי ומהם הקצוות הפוליטיים. אם נשאל קבוצת מחנכים, מי צריך לעמוד ברב-שיח מול יוסי שריד, לדוגמה, נקבל תשובות שונות המבטאות את עמדות הנשאלים. מי שרואה בשריד רדיקל מסוכן, יזמין למולו דובר מן הימין הקיצוני, ולעומתו, מי שחושב את שריד לאיש מרכז מתון, יזמין אותו להופיע עם דן מרידור, למשל, הנחשב מן המתונים במחנה הימין. התלמידים צריכים לדעת, שמכך שבפנל מופיעים דוברים בעלי דעות מנוגדות, אין להסיק שהוא אינו מבטא עמדה פוליטית. העמדה הפוליטית אמנם מתבטאת בדרך סמויה ולא מודעת, ואולם דווקא בשל כך רב הסיכון בה.

ואחרון חביב, אם אנו ותלמידינו איננו יכולים ליצור אלטרנטיבות, ולא נותר לנו אלא להסתפק בבחירה בין אלטרנטיבות, כדאי שהבחירה שלנו תהיה משוחררת מהגבלות פנימיות וחיצוניות. ההגבלות הפנימיות הן בדרך-כלל הגבלות של חינוך ושל דעות קדומות מופנמות. בחירה חופשית אמורה ליצור את התנאים לכך שהתלמידים יוכלו, לפרק זמן מסוים, לעמוד מול האלטרנטיבות שלפניהם, משוחררים ככל האפשר מדעותיהם הקודמות ומן ההשפעות האחרות שהופעלו עליהם. יצירת התנאים לשיקול דעת מחודש מחייבת פיתוח של מתודות חינוכיות מתאימות.

השיטה, המקובלת היום במערכת החינוך לקידום בחירה רציונלית, היא לבקש מן המתחנכים לרשום את יתרונותיהן ואת חסרונותיהן של האלטרנטיבות הנתונות ולבחור ביניהן. שיטה זו איננה מקדמת מצב של שחרור מעמדות קודמות. החסרונות שאותם רושמים המתחנכים נגזרים מעמדותיהם הקודמות (הנכונות לעת הרישום), והבחירה בין האלטרנטיבות, לפיכך, מוטית מלכתחילה.

כדי להתגבר על נטיית התלמידים לשפוט על פי עמדותיהם הקודמות צריך ליצור מצבים, שבהם התלמידים מהווים אפוזיציה אמיתית לעמדות עצמם, מצבים שבהם הם יפגשו בעמדה שבה הם מחזיקים מזווית הנוגדת את האינטרסים שלהם. דוגמה של צידוד בעמדה מסוימת והתנגדות לה בעת ובעונה אחת, שעולה לא אחת בסדנאות מדרשת אדם, נוגעת לעניין **זכות הציבור לדעת**. מתחנכים המשייכים עצמם למפלגות השמאל ותופסים עצמם בתחילת הדיון כתומכים נלהבים בזכות הציבור לדעת, מוצאים עצמם מתנגדים בחריפות לחשיפת מידע, כשהדברים אמורים בפרסום פרטי המשא ומתן לשלום. הדילמה, שאליה נקלעים המתחנכים בעניין עמדות, שקודם לכן החזיקו בהן בדבקות, מסייעת להם לראות דברים באור חדש ומשוחרר מדעות קדומות.

נסכם אפוא ונאמר, שעלינו להתייחס למערכת הבחירות כאל **אירוע מזמן לחינוך אדם חופשי**. החופש אינו מתמצה בבחירה בין אלטרנטיבות אלא בעיקר בבניית אלטרנטיבות או בהתאמתן של אלטרנטיבות קיימות לצרכינו. כדי לקדם פעילות משוחררת של התלמידים יש להבהיר להם, שלבחור אין פירושו להיות חופשי, ולהציבם כאנשים חופשיים אל מול האלטרנטיבות הפוליטיות. עליהם להבין שהאלטרנטיבות שלפניהם נוצרו בידי אדם, והן ניתנות לשינוי ולשיפור, ובבוא העת יוכלו הם עצמם להשתתף בתהליך השינוי והשיפור.